

Simvolik birliklar va metaforalarning milliy xususiyatlari (aniq narsada tahlil qiling misol uchun zamonaviy botlardan telegram, instagram, facebook,tik tok)

**Xolisov Azizbek Shokirjon o‘g‘li Andijon texnika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Simvolik birliklar - bu ayrim so‘zlar, belgilar yoki obrazlarning ramziy ma‘noga ega bo‘lib, chuqur ma‘naviy yoki madaniy ma‘no anglatishi. Masalan:

- 1) **“Tulpor”** - o‘zbek xalqi timsolida tezlik, qudrat va sadoqat ramzi;
- 2) **“Ko‘hna daraxt”** – uzoq tarix, ota-bobolar merosi timsoli;
- 3) **“Anor”** – farovonlik, baraka, ko‘payish ramzi.

Kalit so‘zlar. Metafora, simvolik birliklar, shaharsozlik, o‘zbek xalqi, Instagram, telegram.

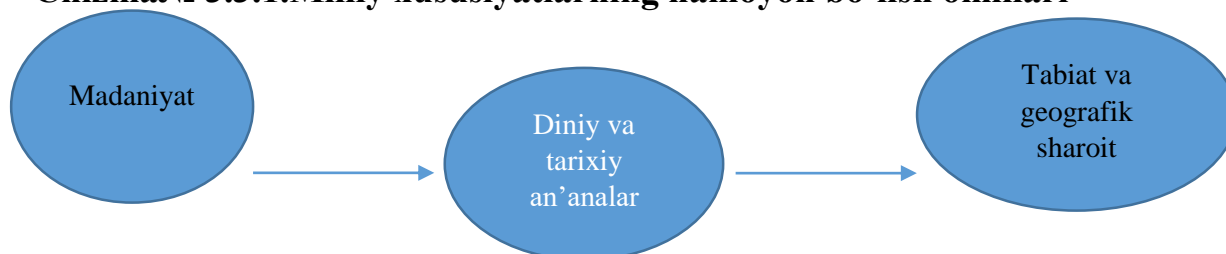
Bu ramzlar milliy ongda mustahkam o‘rnashgan va xalq og‘zaki ijodiyoti, adabiyot, san’atda tez-tez qo‘llaniladi.

Metafora esa, bir narsa yoki hodisani boshqa bir narsa orqali obrazli tarzda ifodalash vositasi. Ular ko‘pincha simvolik birliklarga asoslanadi. Masalan, **“Ko‘nglim qushdek uchdi”** – bu yerda “qushdek uchdi” degani insonning xursandligini, erkinlik hissini anglatadi.

“Vatan - ona bag‘ri” - vatan ona obrazi orqali mehr, himoya va muhabbat manbai sifatida tasvirlanmoqda.

Milliy xususiyatlarning namoyon bo‘lishi quyidagi omillar orqali amalga oshiriladi:

Chizma № 3.3.1. Milliy xususiyatlarning namoyon bo‘lish omillari

- 1) **Madaniyat orqali:** Har bir xalqning o‘ziga xos ramzlari bo‘ladi. Masalan, o‘zbeklarda “choy” mehmondo‘stlik ramzi bo‘lsa, yaponlarda “gilos gullari (sakura)” - go‘zallik va hayotning o‘tkinchiligi timsolidir.

- 2) **Diniy va tarixiy an’analar:** Islomiy madaniyatda “oy” va “yulduz” -ilohiylik va muqaddaslik ramzlari bo‘lsa, xristian madaniyatida “**xoch**” – muqaddaslik va najot belgisi hisoblanadi.
- 3) **Tabiat va geografik sharoit:** Cho‘l hududlarida yashovchi xalqlarda “qum” va “suv” metaforalari hayot va halokat o‘rtasidagi muvozanatni ifodalaydi. Tog‘li hudud xalqlarida esa, “tog‘ “ - mustahkamlik va sobitlik ramzi bo‘lishi mumkin.

Jadval № 3.3.1. Milliy xususiyatlarning namoyon ifoda kontenti

Ifoda kontenti	Ma’nosi	Milliy xususiyatlarining namoyon bo‘lishi
“Yuragimda olov”	G‘ayrat, muhabbat	Olov - his-tuyg‘u timsoli
“Onazamin”	Vatan	Ona - mehr va muqaddaslik obrazida
“Ko‘zlar yulduzdek porladi”	Xursandlik	Yulduz - go‘zallik va nurli kelajak ramzi

Demak, yuqoridagi jadvaldagi tahlillarimizga ko‘ra, simvolik birliklar va metaforalar xalqning tafakkuri, qadriyatlari va estetik qarashlarining ifodasidir. Ular milliy ongda shakllanib, avloddan-avlodga og‘zaki yoki yozma ravishda o‘tadi. Ularning o‘ziga xosligi har bir xalqning tilida, she’riyatida va kundalik nutqida aks etadi. Masalan: “Shahar arxitekturasi va dizayni nafaqat odamlarning turmush tarzini aks ettiradi, balki milliy ong, tarixiy xotira va madaniy qadriyatlarni o‘zida mujassam etadi (Lotman, 1990). Shu bois, shaharsozlikda simvolik birliklar va metaforalarning o‘rganilishi milliy identitetni tushunishda muhim ahamiyatga ega”.

Simvolik birliklar bo‘limini boyitish: Andijon shahridagi Eski shahar darvozasi naqshlari va bezaklari xalqning qadimiy hunarmandchiligi va madaniyatini ifodalaydi. Bu darvoza faqat kirish eshigi emas, balki shahar me’moriy belgisi, aholi uchun o‘zligini ifodalovchi timsoldir (Rahimov, 2015).

“Simvolik birliklar shahar muhitida milliy tarix va madaniyatni saqlab qoluvchi eng asosiy vositalardir” (Karimov, 2017).

Metaforalar: “O‘zbekiston shaharlarida shahar = ona metaforasi ko‘p ishlatiladi, bu esa aholining shaharga bo‘lgan mehr-muhabbatini, himoyani ta’kidlaydi. Masalan, Toshkent shahriga nisbatan ishlatiladigan “Toshkent meni bag‘riga oldi” iborasi buni tasdiqlaydi (Islomov, 2018).

Lakoff va Johnson (1980) ta’kidlaganidek, metaforalar nafaqat til vositasi, balki milliy ong va madaniyatni shakllantiruvchi vositadir.

Stereotiplar: Andijon shahri milliy stereotipda mehnatkashlik va hunarmandchilik shahri sifatida qabul qilinadi, bu esa uning ijtimoiy-madaniy obrazini shakllantiradi” (Ergashev, 2016).

“Shaharsozlikda simvolik birliklar va metaforalarning milliy xususiyatlarini o‘rganish natijasida shaharlarning nafaqat ijtimoiy-madaniy markaz ekanligi, balki milliy identitetni saqlash va ifodalashda muhim rol o‘ynashi aniqlanadi. Bu esa kelajakda shaharsozlik siyosatini milliy qadriyatlarga asoslash imkonini yaratadi” (Xudoyberdiyev, 2020).

1) Adabiy manbalardagi metaforalarga murojaat qilsak, Masalan, Z.M. Boburning – “Boburnoma” asarida, “Andijon elining ko‘ngli ochiq, mehmondo‘st va ilm-fanga mehrl keladi”. Ushbu stereotipik metafora xalq madaniyatini ifodalaydi.

2) Zamonaviy stereotipik iboralardan misol keltirsak: 1) “ “Andijon – hunarmandlar yurti”; 2) “Andijon – mashinasozlik markazi”; 3) “Farg‘onaning yuragi – Andijon”. Ibora shahar obrazining ijtimoiy-lingvistik konstruksiyalaridir.

3) Shahar nomlari (toponimlar) tahliliga e’tibor qaratsak, lingvistik konstruksiyalar turli tuman ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

Jadval № 3.3.2. Shahar nomlari (toponimlar) tahlili

To‘liq nomi	Lug‘aviy ma’nosi	Etnolingvistik izoh
“Boburshoh ko‘chasi”	Boburga atab	Tarixiy merosga hurmat
“eski shahar”	Qadimiy qism	Arxitektura, tarix bilan bog‘liq
”Navro‘z MFY”	“Yangi kun”	Bahor va yangilanish kun

Andijon shaharning til orqali identifikatsiyasi uning tarixiy, madaniy va ijtimoiy xotirasini saqlaydi. Bu nimani anglatadi, ya’ni shahar ifoda etilgan lingvistik kontekst shaharning tarixiy, madaniy va ijtimoiy jihatlarini real ko‘rsatib beradi. **Sheva, toponimika, stereotiplar** orqali shahar imiji tilshunoslikda shakllanadi. Masalan, Bobur asarlari, xalq og‘zaki ijodi va hozirgi zamon matbuoti — bularning barchasi shahar identitetining **lingvistik konstruksiyasini** tashkil etadi. Shaharlar faqat geografik makon emas, balki **ma’naviy-madaniy, simvolik makon** sifatida ham talqin qilinadi. Har bir millat, madaniyat o‘z shahrini o‘ziga xos ramzlar va metaforalar orqali anglaydi. Masalan:

- 1) **Simvolik birliklar** – shahar ramzlari (masalan, minora, eshik, darvoza, masjid, ratusha, ko‘prik va h.k.);
- 2) **Metaforalar**– shaharni abstrakt tarzda (masalan, yurak, ona, qal’a) ifodalovchi obrazlar.

1. Simvolik birliklardan Milliy arxitekturadagi timsollardan quyidagi misollarni tahlil qilsak, masalan, “Minora” simvolik ma’nosi Allohga yaqinlik bo‘lib, ko‘plab shaharlarda minoralarni uchratish mumkin.

Jadval № 3.3.3. Islomiy–turkiy shaharsozlikda simvolik birliklar

Element	Simvolik ma’no	Misollar
Minora	Allohga yaqinlik	Buxoro va Xivadagi minoralar
Masjid	Ruhiy markaz, birlik	Andijon: Jome masjidi
Darvoza	Himoya va ochiqlik	Eski shahar darvozasi
Bozor	Hayot, ijtimoiy markaz	Andijon markaziy bozori
Bog‘lar	Jannat timsoli	Bobur bog‘i (Andijon)

2. Milliy shahar arxitekturasi va naqshlarda ramzlar, Masalan:

- 1) **Islimiy naqshlar, girih, aylana, yulduz shakli** – osmon, abadiylik, birlik timsoli sifatida tushuniladi.
- 2) **Tashqi ko‘cha dekorlar** (devoriy naqshlar, shiftdagi muqarnaslar) – xalq dunyoqarashining moddiy ko‘rinishi.
3. **Metaforalarning ifodalanishida shahar tasviri ifodasi uchun til va tafakkurning o‘rni, Masalan:**

4. Metaforik model: Shahar = Organizmdir

1. “Shahar – yurak”: “Andijon – Farg‘onaning yuragi” (shaharning geografik va iqtisodiy markazligi)
2. “Shahar – tanadir, yo‘llar – qon tomirlari”:
3. “Katta yo‘l shaharning jon tomiridir”. .
4. “Shahar – ona”:
5. “Toshkent meni bag‘riga oldi” – ona obrazidagi shahar

5. Adabiyotdagi shahar metaforalari

Z.M. Bobur “Boburnoma”: “Andijon elining ko‘ngli ochiq, odami sho‘x va bilingan odam erur”. → Shahar aholisi orqali shahar obrazini yaratish.

Cho‘lpon: “Toshkent – tog‘ning bag‘rida yotgan go‘zallik” – geografik va emotsional metafora.

4. Milliy xususiyatlarining Metafora va ramzlarda milliy tafakkur ifodasi.

Masalan:

1. O‘zbek xalq tafakkurida shaharlar:

1. “Shahar” –baraka va mehmondo‘stlik manbai
2. “Ko‘chalar” –odamlar yuragi aks etgan makon
3. “Darvozalar” –ochiqlik va ko‘rishish istagi
4. “Maydonlar” –xalq birligi va jamiyat xotirasi

Jadval № 3.3.4. Shahar ramzlarida diniy va tarixiy elementlar:

Simvol	Milliy talqin
Shahrisabz	Boburning vatani – jasorat, buyuklik
Buxoro	Din, ruhiyat, ma’rifat
Andijon	Hunarmandchilik, o‘ziga xos sheva
Shahrisabz	Boburning vatani – jasorat, buyuklik

1. Shahar landshafti – belgilar matni sifatida:

- 1) Har bir bino, monument, nomlar – **semiotik belgilar tizimi**
- 2) Shahar nomlari (Navoiy, Amir Temur ko‘chasi) – **tarixiy xotira**

2. Reklama va media orqali metaforalar:

- 1) “Toshkent – kelajak shahri”
- 2) “Andijon – mehnatsevarlar yurtidagi innovatsiyalar”
- 3) “Samarqand – abadiyat shahri”

Shahar metaforalari va **simvolik birliklar** milliy tafakkur mahsuli sifatida shahar obrazini boyitadi.

- 1) Shaharlar **madaniy xotira, ijtimoiy ong va til** orqali identitet hosil qiladi.
- 2) Bu birikmalar orqali xalq **shaharga munosabatini**, tarixini va orzusini ifodalaydi.

Simvolik birliklar - shaharsozlikda joylashuv, shakl, material va bezaklar orqali milliy identitetni aks ettiruvchi elementlardir. Ular shahar muhitida ma’naviy va madaniy qiymatlarni ifodalaydi.

1. Arxitekturadagi ramzlar:

- 1) **Minora:** Islom arxitekturasida Allohga yaqinlikni bildiruvchi ramz sifatida ishlatiladi. Masalan, Samarqanddagi Registon majmuasidagi minora.

2) **Masjid:** Jamoat ibodatining markazi bo‘lib, jamiyat birligini ifodalaydi. Buxorodagi Bolo Hovuz masjidi bunga misoldir.

3) **Darvoza:** Shaharni himoya qilish va mehmondo‘stlikni bildiruvchi ramz sifatida qabul qilinadi. Andijon shahridagi Eski shahar darvozasi bunga misoldir.

2. Shahar landshafti va naqshlar.

1. **Girih naqshlari: (ilova № 5 ga qarang)** Turkiy va islom madaniyatlarida abadiylik va mukammallikni ifodalaydi. Ushbu naqshlar shahar binolarida keng qo‘llaniladi.

2. **Aylanalar va yulduz shakllari: (ilova № 6 ga qarang)** Shaharsozlikda simmetriya va tartibni, shuningdek, osmon bilan bog‘liqlikni bildiradi.

II. Metaforalar: shahar obrazini shakllantirish vositasi.

Metaforalar — shaharni abstrakt tarzda ifodalovchi til birliklari bo‘lib, milliy dunyoqarashni aks ettiradi.

1. Shahar = organizm

1. **Yurak:** Shahar markazi, masalan, Toshkentning Eski shahar qismi.

2. **Qon tomirlari:** Shahar yo‘llari va transport tizimi.¹

3. **Tana:** Shaharning umumiy tuzilishi va aholisining birligi.²

2. Shahar = ona

1. **Bag‘riga olish:** Shahar tomonidan aholining qabul qilinishi va qo‘llab-quvvatlanishi.

2. **Mehribonlik:** Shahar muhitining tinch va osoyishta bo‘lishi.

3. Shahar = qal’a

1. **Himoya:** Shaharni tashqi xavflardan himoya qilish.

2. **Mustahkamlik:** Shahar infratuzilmasining barqarorligi.

III. Milliy xususiyatlar: shahar ramzlari va metaforalarda milliy tafakkur:

Milliy tafakkur shahar ramzlari va metaforalarda quyidagi jihatlar orqali aks etadi:

1. **Tarixiy xotira:** Shahar nomlari va arxitekturasi orqali milliy tarixni saqlash. Masalan, Samarqand va Buxoro shaharlaridagi tarixiy obidalar.³

2. **Madaniy qadriyatlar:** Shaharsozlikda milliy urf-odatlar va an‘analarni inobatga olish.

3. **Ijtimoiy birlik:** Shahar muhitida odamlar o‘rtasidagi hamjihatlik va birdamlikni ta‘minlash.

¹ journal.buxdu.uz+1internationalsciences.org+1

² internationalsciences.org+1interonconf.org+1

³ mintrans.uz

IV. Shahar semiotikasi: belgilar tizimi:

Shahar semiotikasi — shahar muhitidagi belgilarni, ularning ma’nolarini va ularni qabul qilishni o‘rganadigan fan sohasidir.⁴

Shahar semiotikasi-bu shaharni belgi (semiosfera) sifatida o‘rganadigan ilmiy yondashuv bo‘lib, u shahar makonidagi belgilar, timsollar, obyektlar, arxitektura, yozuvlar, joy nomlari, reklama, dizayn va odamlarning harakati orqali qanday ma’no uzatilishini tahlil qiladi. Boshqacha aytganda, shahar semiotikasi shaharning **madaniy, ijtimoiy, va estetik mazmunlarini** belgilar tizimi orqali o‘rganadi.

“**Semiotika**” – bu belgilar va ularning ishlashi haqidagi fan (Ch. Pirs, F. de Sossyur, Yu. Lotman asoschilari sifatida tanilgan)⁵. “**Shahar semiotikasi**“ esa, ushbu bilimlar bazasida “**shaharni matn**”(ya’ni o‘qiladigan, tahlil qilinadigan struktura) sifatida qaraydi.

Yu. Lotman konsepsiyasiga ko‘ra, shahar “**semiosfera**” — ya’ni belgilar bilan to‘lib-toshgan makon sifatida mavjud.

Jadval № 3.3.5. Shahar semiotikasini asosiy o‘rganish obyektlari (semiosferasi)

Obyekt	Mazmuni (semantik yuklamasi)
 Arxitektura	Tarix, mafkura, estetik qarashlar
 Belgilar (yo‘l, reklama)	Tashkiliy tizim, iqtisodiy ma’lumot
 Mahalla va joy nomlari (toponimika)	Tarixiy-madaniy xotira
 Odamlarning harakati	Ijtimoiy strukturani ifodalaydi
 Devorlardagi yozuv/graffiti	Qarshilik, ijtimoiy fikr ifodasi
 Reklama, bannerlar	Iqtisod, ideologiya, ijtimoiy qadriyatlar

1. Shahar semiosferasi ikki usulda o‘rganiladi, “Matn” va “Kod va konvensiya” sifatida:

a) Shahar matn sifatida:

Shahar belgilar orqali o‘z “matnini” yaratadi. Har bir bino, ko‘cha nomi, haykal – bu “so‘z”, “jumla” yoki “g‘oya” sifatida talqin qilinadi.

b). Kod va konvensiya: Shaharda yashovchilar ushbu belgilarni ma’lum **kodlar** orqali “o‘qiydi”. Masalan:

⁴ Lotman Y. M., Tamm M. (Eds.). *Culture, memory and history: Essays in cultural semiotics*. – Palgrave Macmillan. 2019. – P.13.

⁵ Lotman Y. M., Tamm M. (Eds.). *Ko‘rsatilgan manba*. – P.34.

Poytaxtdagi minoralar – hokimiyat belgisi

Eski mahalla nomlari – tarixiy xotira

Yangi biznes markazlari – zamonaviylik timsoli

“Shahar semiotikasi” –bu urbanistik makonni ma’no tizimi sifatida tahlil qiluvchi fanlararo yondashuv bo‘lib, u shahar belgilarining qanday tarzda madaniy, ijtimoiy va estetik mazmun hosil qilishini o‘rganadi. Shahar – bu o‘z matnini yaratuvchi va iste’molchisi bo‘lgan murakkab ijtimoiy-madaniy kodlar majmuasidir. Sahar semotikasi **madaniy xotirani saqlash va tahlil qilish, shahar makonidagi ideologik, tarixiy va estetik qarashlarni aniqlash, arxitektura va urbanistika loyihalarida ijtimoiy ma’no yaratishga yordam berish** uchun foydalaniladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, shahar semiotikasi — bu shaharni “o‘qish”, tushunish va tahlil qilishning belgi asosidagi usulidir. Har bir bino, belgilar tizimi, joy nomlari, vizual landshaftlar orqali shahar o‘z “til”ida gapiradi. Bu tilni tahlil qilish esa tarix, siyosat, madaniyat va iqtisod bilan bevosita bog‘liqdir. Masalan,

1. **Material belgilar:** Bino shakllari, ranglar, materiallar.
2. **Nomaterik belgilar:** Reklama, ko‘cha san’ati, yo‘riqnomalar.
3. **Ijtimoiy belgilar:** Aholining xulq-atvori, kiyinish uslubi, ijtimoiy munosabatlar.
4. **Kazan shahridagi arxitektura:** Tatar milliy ramzlarini o‘z ichiga olgan arxitektura obyektlari orqali milliy identitetni aks ettirish.
5. **Londrina shahridagi ko‘cha san’ati:** Reklama va ko‘cha san’ati orqali shahar imijini shakllantirish.
6. **O‘zbekiston shaharlaridagi arxitektura:** O‘zbek milliy ramzlari va naqshlarini o‘z ichiga olgan arxitektura obyektlari orqali milliy identitetni aks ettirish.

Xulosa o‘rnida, shahar semiotikasi shaharni belgi (semiosfera) sifatida o‘rganadigan ilmiy yondashuv bo‘lib, u shahar makonidagi belgilar, timsollar, obyektlar, arxitektura, yozuvlar, joy nomlari, reklama, dizayn va odamlarning harakati orqali qanday ma’no uzatilishini tahlil qiladi. Boshqacha aytganda, shahar semiotikasi shaharning **madaniy, ijtimoiy, va estetik mazmunlarini** belgilar tizimi orqali o‘rganadi, deya olamiz.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Van Dijk, T. A. (1998). Ideology: A Multidisciplinary Approach. - London: Sage.- P. 14.
2. Вюстер Э. Введение в общую терминологию и терминологическую лексикографию.– Нью-Йорк, 1999. 215 с. ([Introduction to general terminology and terminological lexicography]. –NewYork, 1999.
3. Лотте Д.С. Основы построение научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. – М.: Изд-во АН СССР, 1971.
4. Сафаров Ш. С. Лингвистика дискурса. Челябинск, 2018. –315 с;